

BİR MUTASAVVIF OLARAK ŞEYH AHMED EL-HAZNEVÎ VE NAKŞİBENDİYYE-İ HALİDİYYE TARİKATININ HAZNEVÎ DERGÂHI

Dr. Abdulkadir Turan

ÖZET

Haznevî Dergâhı, Nakşibendîyye-i Halidîyye tarikatı dâhilinde, Şeyh Ahmed el-Haznevî'ye dayanan bir tasavvuf dergâhıdır. Kuruluş tarihi, Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin irşad icazetini aldığı 1912 yılı kabul edilebilir.

Şeyh Ahmed el-Hâznevî, Mardin'in Nusaybin ilçesine yakın, Suriye sınırları içinde kalan Hazne Köyü'nde doğmuş, ilk derslerini babasından aldıktan sonra Nusaybin ve Midyat'ta medreselerde okumuş, Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde Molla Hüseyin-i Küçük'ten icazetini almıştır.

Sülûkunu I. Dünya Savaşı'ndan önce Şeyh Abdurrahman et-Tâğî'nin oğlu Diyauddin Hazret'in dergâhında yapan Şeyh Ahmed, savaştan sonra Suriye sınırları içinde kalan Telmaruf'ta kurduğu medrese ve başlattığı irşad hareketiyle Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu Anadolu yöresini olduğu kadar Fransız işgali altındaki Suriye'yi de etkilemiş, etkileyici bir sosyal değişimin önünü açmıştır.

Günümüzde irşadı el-Haznevî nispetiyle bilinen birden çok torunu kadar Adıyaman'ın Menzil Köyü'ndeki yerleşkesine nispetle Menzil Dergâhı olarak bilinen dergâh tarafından da sürdürülen Şeyh Ahmed, Türkiye'nin dindarlığını etkilemeye devam etmektedir.

Kaynak tarama ve mülakat yöntemiyle hazırlanan sunumumuzda Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin Nakşibendîyye-i Halidîyye mensubu olarak şahsiyeti, dergâhı ve irşadı konu edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Haznevî, Nakşibendîyye, Telmaruf, Hazne, Şeyh Ahmed, Hâlid el-Bağdâdî*

AHMED EL-HAZNEVI AS A SUFI AND HAZNEVI DERGÂH OF NAQSHIBENDIYYE-I HALIDIYYE

SUMMARY

Dergah of Haznevi is a sufi dergah in the Naqshibendiyye-i Halidiyye tariqat which extend its roots to Sheikh Ahmed el-Haznevi. Its foundation

date accepted as 1912, the year that Sheikh Ahmed el-Haznevi got his icazah (teaching certificate).

Sheikh Ahmed el-Haznevi was born in Hazne a willage near Nusaybin which is currently found in Syria. He had taken his first education from his father and then had been educated in Madrasas in Nusaybin and Midyat, after his education finally caught his icazah from Molla Huseyn-i Kucuk in Silvan, Diyarbakir.

Making his suluk before WW1 beside Diyauddin Hazret, son of Sheikh Abdurrahman et-Taghi, Sheikh Ahmed, found a madrasa in Talmaruf a town remain in Syria after the war and had started an ırshad movement. With his madrasah and that ırshad movement then he became an effective figure not only in East and Southeast of Turkey but in Syria also which occupied by French forces these days. In this way he had paved the way for an impressive social change.

Known as ırshad-i Haznevi today, that movement has been continued by his sons, especially the Dergah of Menzil which known by the name of Menzil, a willage of Adiyaman, Turkey which it had been founded. Sheikh Ahmed 's dergah and his followers continues to effect Turkish religious atmosphere even nowadays.

In our presentation which prepared by resource scanning and interview methods, we handle the personality of Sheikh Ahmed el-Haznevi as a member of Naqshibendiyye-i Halidiyye as well as his dergah and his ırshad movement.

Keywords: *Haznevi, Naqshibendiyye, Telmaruf, Hazne, Sheikh Ahmed, Halid el-Baghdadi*

GİRİŞ

Kuzey Irak'ın Şehrezûr yöresinden Hindistan'a uzanıp Abdullah ed-Dihlevî'ye (ö.1824) intisap ederek Nakşibendiyye-i Müceddidiyye'yi Irak ve Suriye'de tecdid eden Hâlid el-Bağdâdî'nin (ö.1827) ırşadı halifelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî (ö.1853) üzerinden Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya ulaşmış, Seyyid Sıbgatullah Arvâsî (ö.1870) ve onun halifesi Şeyh Abdurrahman et-Tâğî (ö.1886) vesilesiyle âlimler arasında yankı bulmuş, 19. yüzyıldan bu yana toplumumuzun dinî yaşamında yönlendirici, değiştirici, ihya edici bir etki oluşturmuştur. Ne var ki Hâlid el-Bağdâdî'nin şahsî yaşamı ve ırşadı hakkında son yıllara kadar ayrıntılı ilmî çalışmalar

yapılmadığı gibi Nakşibendiyye-i Müceddidiyye'nin onun tarafından tecdid edilmesiyle vücut bulan Nakşibendîyye-i Halidîyye tarikatının ülkemiz ve bölgemizdeki dergâhları hakkında da yapılan araştırmalar mahdut kalmıştır. Şeyh Ahmed el-Haznevî ve onun müürşidi olduğu Haznevî Dergâhı hakkında da birkaç yıl öncesine kadar neredeyse hiçbir araştırma yayımlanmamış, son yıllarda ise bu dergâh, sınırlı sayıdaki araştırmaya konu olmuştur. Oysa Şeyh Ahmed, Nakşibendîyye-i Halidîyye'yi Kuzey Suriye ve Türkiye'de etnik farklılıkları gözetmeksizin büyük kitlelere ulaştırmış; Suriye ve Türkiye'de modernitenin etkisiyle devletin dinî eğitim kurumlarının azaldığı, işlevini yitirdiğı bir süreçte dinî bir canlanmanın oluşmasında önemli bir yer edinmiştir.

Coğrafyamızda halka yönelik irşadı kadar medreselerdeki ilmî tedrisatıyla da Nakşibendîyye-i Halidîyye'nin en aktif dergâhlarından birini inşa eden Ahmed el-Haznevî'nin anlaşılması, kanaatimce Hâlid el-Bağdadî'nin irşadının yayıldığı alan ve kendisinden sonraki nesiller arasında edindiğı sürekliliğin kavranmasında öneme sahiptir.

Kaynak tarama ve mülakat yöntemiyle hazırlanan sunumumuzun Ahmed el-Haznevî'nin irşadının anlaşılmasının yanında Hâlid-i Bağdadî'nin irşadının edindiğı sürekliliğin de anlaşılmasına katkıda bulunacağını umuyorum.

1. ŞEYH AHMED EL-HAZNEVÎ

Şeyh Ahmed (İbn Molla Murâd b. es-Sûfî Hâcî b. Muhammed b. Bekr İbn Molla Muhammed b. Muhey İbn Molla Mahmûd İbn Mollâ Sûvâr) (Muhammed Mu'tez, İstanbul: 2016, s. 13) Haznevî lakabını 1887'de (Korkusuz, 2010: 323) doğduğu Hazne köyünden almıştır.¹ Hazne köyü, Mardin'in Nusaybin ilçesine yakın bir yerleşim yeridir. İdarî olarak Suriye'nin Hasiçi ilinin Kamışlı kazasına bağlıdır. Hayatının etkin döneminin tamamına yakını Fransa'nın I. Dünya Savaşı'nın ardından Suriye'yi işgal altında tuttuğı 1920-1946 yıllarına denk gelen Şeyh Ahmed, 1950 yılında aynı ilçeye bağlı Telmaruf köyünde vefat etmiştir (Korkusuz, 2010: 337).

---

¹ Hicri takvimle ile miladi takvim arasındaki farkın hesaplanmasından kaynaklanan problemlerden dolayı kimi kaynaklarda doğum tarihi 1886 olarak verilmiş; kendisi ile ilgili bütün tarihler bu şekilde bir yıl öncesiyile anlatılmıştır. Örneğin Mehmet Çağlayan, doğum tarihini 1886, vefat tarihini de 1949 olarak vermiştir (Çağlayan, 1996: 91).

1. 1. AİLESİ VE İLKÖĞRENİMİ

Haznevî'nin ailesi, Suriye'de yerleşik ise de aynı zamanda Türkiye vatandaşıdır. Köken olarak Şırnak'ın İdil ilçesine bağlı Banihe köyündendir(Çağlayan, 1996: 91). Ailenin üst soy zincirindeki isimlerin tamamına yakını "molla" unvanı ile anılmıştır(Korkusuz, 2010: 310, 311). Babası da Molla Murad olarak anılmaktadır.

Şeyh Ahmed el-Haznevî, ilk derslerini babası Molla Murad'dan almıştır. Ondan önce Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmiş, ardından Mevlid, Çayetü'l-İhtisar, el-Muharrer, Feraizü'l-İcaz gibi kitaplar okumuş, biraz da tefsir dersleri görmüştür (Korkusuz, 2010: 311). İlköğrenimini bu eser ve derslerle tamamlayan Haznevî, Midyat (Estel), Nusaybin, Diyarbakır ve Silvan medreselerinde öğrenimini sürdürmüştür. Hocaları arasında Şeyh Abdülhadi, Molla Muhammed Said el-Hâmidî, Molla Abdullah İbn Şeyh Muhammed el-Kercûsî, (Muhammed Mu'tez, İstanbul: 2016) Nusaybin müftülerinden Molla Ahmed-i Tizyanî, Diyarbakır Mesudiye Medresesi müderrislerinden Muhammed Ubeydullah-ı Şevki (Korkusuz, 2010: 312) gibi isimler vardır. Ancak üzerinde asıl etkili olan isim, kendisine ilim icazeti de veren (Korkusuz, 2010: 312) Diyarbakır'ın Silvan ilçesinin ünlü müderrisi Molla Hüseyin-i Küçük'tür (Çiçek, 2009: 131).

1. 2. İLMÎ YETKİNLİĞİ

Şeyh Ahmed el-Haznevî, ilmiye sınıfındandır; düzenli bir medrese eğitiminden geçmiş, kendisi için "icazet töreni" düzenlenmiş bir medrese âlimidir.

Malum olduğu üzere geçmişte medreselerimizde verilen icazetnâmeler akli ve nakli ilimleri kapsamaktadır(Akgündüz, 2013: 4). İcazetnâmeler, umumi ve hususi olmak üzere ikiye ayrılır: "Umumi icazetnâme", bütün şeri ve akli ilimlere dair verilen icazetnâmelerdir. "Hususi icazetnâme" ise tek ilme, örneğin feraiz, fıkıh, hadis veya kıraat ilmine has verilen icazetnâmelerdir (Akgündüz, 2013: 4). Medreselerden icazetnâme almak için gerekli süre, öğrenciye göre değişmektedir(Çiçek, 2009: 80).

Ahmed el Haznevî, dokuz yıl süren medrese öğreniminden sonra 20 yaşında iken,1907'de Diyarbakır'ın Silvan yöresi müderrislerinin huzurunda Molla Hüseyin-i Küçük'ten (umumî) icazetnâmesini almıştır. Ancak memleketine döndükten sonra öğrenimine devam etmiş; Şam yöresinin Hadis âlimi (muhaddis) Şeyh Bedreddin Hüsnî'den hadis ve tefsir alanlarında (hususî)

icazetnâme almıştır (Korkusuz, 2010: 312). Daha sonra 1912’de tasavvuf ilimleri alanındaki icazetnâmeyi de kapsayan murşidlik beratını Şeyh Diyauddin Hazret’ ten elde etmiş; böylece birden çok alanda ilmî yetkinliğe ulaşmıştır (Korkusuz, 2010: 323).

Ahmed el-Haznevî öncelikle bir müderris ve fakihtir. Bu vasıflarıyla murşidlik sürecinde, Telmaruf köyünde yüzden çok öğrencinin okuduğu büyük bir medrese açmıştır. Orada dersler vererek âlim yetiştirirken aynı zamanda yöre halkının fikhî/hukukî problemlerini çözmüştür.

İlimdeki yetkinliğine rağmen pek çok Halidî şeyhi gibi Şeyh Ahmed’in de yazılı bir eseri yoktur. Mektupları oğlu ve halifesi Şeyh İzzeddin el-Haznevî tarafından “*Mektubat*” adı altında toplanmış ve yayımlanmıştır (Çağlayan, 1996: 94). *Mektubat*’taki mektupların bir kısmı büyük bir ilmî birikim gerektiren fikhî/hukukî sorunların çözümü ile ilgilidir. O dönemde Türkiye’deki koşullardan dolayı yüzlerce icazetli medrese âliminin sığındığı Suriye’nin kuzeyinde halk ve yörenin âlimleri, onu ilimde kaynak ve hukuki sorunları çözüme yetkinliğine sahip bir İslam hukukçusu olarak görmüşler, ona bu konularda soru sormuşlar; o da bu konumu kabul ederek kendisinde cevap verme yetkisi görmüştür. Örneğin, “*Yetmiş Birinci Mektup*” bir boşanma davasının İslam hukuku açısından çözümü ile ilgilidir (Kınacı, 2003: 156). “*Seksen Dokuzuncu Mektup*” ise cuma namazının sıhhat şartları ile ilgili ayrıntılı bir fikhî sorunu konu almaktadır (Kınacı, 2003: 190). *Mektubat*’ta cevap verilen sorular, genellikle herhangi bir molla’nın cevap veremediği, ihtisas gerektiren konularla ilgilidir.

1. 3. TASAVVUFA İNTİSABI

Şeyh Ahmed el-Haznevî’nin dedesi, Cizreli Şeyh Halid’in halifelerinden Şeyh Zahir’in mürididir. Babası Molla Murad da ilk derslerini Şeyh Zahir’den almıştır (Korkusuz, 2010: 313). Cizreli Şeyh Halid, Halid-i Bağdâdî’nin halifelerindedir. Dolayısıyla aile, Nakşibendîyye tarikatının Halidîyye koluna mensuptur. Ancak Ahmed el-Haznevî’nin tasavvufla bireysel ilişkisi hocası Molla Hüseyin-i Küçük (ö.1955) aracılığıyla gerçekleşmiştir. Molla Hüseyin-i Küçük, onu medresesinde okuturken kendi şeyhi Abdulkadir-i Hezanî’nin yanına götürmüştür. Abdulkadir-i Hezanî (ö.1905), Norşin’de yerleşik Abdurrahman et-Tâğî’nin halifesidir. Şeyh Ahmed, Şeyh Abdulkadir’in yanında tövbe etmiş, Şeyh Abdulkadir, ona tasavvufu anlatmış ve “*Muhakkak ki şeyhim Abdurrahman et-Tâğî’dir. Onun da şeyhi, Seyyid Sibgatullah Arvasî’dir. Onun da şeyhi Seyyid Tâhâ...*”

diyerek tasavvuftaki çizgisini ona aktarmıştır. Seyyid Tâhâ, Halid-i Bağdadî'nin halifelerindendir. Böylece Şeyh Ahmed'in tasavvuf yolu, Abdulkadir-i Hezanî üzerinden, ailesinin dışında da Nakşibendî tarikatının Halidîyye kolu ile buluşmuştur. Şeyh Ahmed, hakkında "O zattan iyi bir istikamet ve sırlar gördüm." dediği Abdulkadir-i Hezanî'den çok etkilenmiş; tarikat silsilesini öğrenirken "Sen, bu yüce insanlar silsilesinden olacaksın" sırrını almıştır (Korkusuz, 2010: 313).

Abdulkadir-i Hezanî, I. Dünya Savaşı'ndan bir süre önce vefat edince Şeyh Ahmed, Bitlis'in Norşin ilçesinde yerleşik Abdurrahman et-Tağî'nin oğlu ve "Hazret" unvanlı Muhammed Diyauddin'e varıp intisap etmiştir(Çağlayan, 1996: 91). Şeyh Ahmed'i mürşidliğe götüren asıl yolculuk, Said-i Nursî'nin de yanında ders gördüğü (Tarihçe-i Hayat, 1995: 46) Abdurrahman et-Tağî'nin bereketli medrese ve dergâhında başlamıştır. Diyauddin Hazret, babası Abdurrahman et-Tağî'nin halifesi Fethullah-ı Verkanisî'nin(ö. 1899); Fethullah-ı Verkanisî, Abdurrahman et-Tağî'nin; Abdurrahman et-Tağî, Seyyid Sıbgatullah Arvasî'nin; Seyyid Sıbgatullah Arvasî, Seyyid Tâhâ el-Hakkârî'nin; Seyyid Tâhâ da Şeyh Halid-i Bağdadî'nin halifesidir.

İlmî kariyeri ile büyük bir saygınlığa sahip olan Diyauddin Hazret, aynı zamanda gönüllü olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'nda kardeşi Muhammed Said gibi yakınları şehid olmuş, kendisi de bir kolunu kaybetmiş, kahramanlık hikâyeleri ile anılan bir gazidir.²

Şeyh Ahmed, her yıl düzenli olarak Suriye'nin kuzeyindeki Hazne köyünden Norşin'e şeyhi Hazret'in yanına varmış; Norşin'de mürşidlik sülûkunu bazen yedi ayı bulan sürelerle yapmış (Korkusuz, 2010: 320), şeyhinden tasavvuf ilim ve uygulamasını öğrenmiş, bazen şeyhi için odun taşımış (Korkusuz, 2010: 321), bazen şeyhin aile bireylerinin atının yularını tutarak onlarla birlikte çevre köylere irşad yolculuklarına çıkmıştır(Korkusuz, 2010: 324). Aynı zamanda şeyhi ile birlikte Ruslara karşı Doğu Cephesi'nde, I. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılmıştır(Korkusuz, 2010: 324).

Şeyh Ahmed, beş yıl süren sülûk sürecinden sonra 1912'de yirmi beş yaşında iken Diyauddin Hazret'in halifesi olmuş, mürşidlik makamına çıkmış; Nakşibendîyye-i Halidîyye tasavvuf çizgisinin silsilesine yerleşmiştir. Ancak Hazret yaşadığı sürece düzenli olarak onu ziyaret etmeye ve zaman zaman onun yanında kalmaya devam etmiştir. Bu gidiş

---

² Şeyh Diyauddin Hazret, Sultan V. Mehmet Reşat tarafından kahramanlığı dolayısıyla tebrik edilmiş ve ödüllendirilmiştir. (Korkusuz, 2010: 250, 251)

gelişler ilk beş yıllık süreyle birlikte on üç yılı bulmuştur (Korkusuz, 2010: 233).

Hazret, Şeyh Ahmed'i en çok etkileyen şahsiyettir; *Mektubat'*ındaki 151 mektubun tasavvufla ilgili olanların neredeyse tamamında Hazret'i ve ailesini anmış; onun sözlerine yer vermiştir (Muhammed Mu'tez, 2016: 48, 49, 64, 85,176).

Şeyh Ahmed, Diyaüddin Hazret'in 1924'teki (Korkusuz, 2010: 249) vefatından sonra Nakşibendiyye-i Halidîyye tarikatı içinde bağımsız bir dergâha sahip olmuştur.

Ahmed el-Haznevî'nin tarikat silsilesindeki yeri şu şekildedir:

1. Hz. Ebû Bekir
2. Hz. Selmân-ı Fârisî
3. Kasım B. Muhammed
4. Ebu Abdullah Ca'fer es-Sâdık
5. Bâyezîd-i Bistâmî
6. Ali Harakânî
7. Fadlül'l-Farmidî
8. Yûsuf el-Hemedânî
9. Abdülhâlik Gucdüvânî
10. Arifü'r- Regeverî
11. Mahmud İnciri'l -Fağnevî
12. Ali Ramitanî
13. Muhammed Baba Semmâsî
14. Seyyid Emir Külâl
15. Bahâeddin Nakşibend
16. Alâeddin Attâr
17. Ya'küb-i Çerhî
18. Ubeydullah Ahrâr
19. Muhammed Zahid Bedâhşî
20. Derviş Muhammed
21. Hâcegî Muhammed Emkenekî
22. Muhammed Bekabillâh

23. İmam Rabbanî
  24. Muhammed Masum
  25. Şeyh Seyfüddin
  26. Seyyid Nur Muhammed
  27. Şeyh Şemsuddin Habibullah Mirza Can-ı Canan Mazhar
  28. Abdullah ed-Dihlevî
  29. Mevlana Halid-i Bağdâdî
  30. Seyyid Tâhâ en-Nehrî'l-Hakkârî
  31. Seyyid Sıbgatullâh Arvasî
  32. Abdurrahman et-Tâğî (Seyda-i Tâğî)
  33. Şeyh Fethullah-ı Verkanisî
  34. Muhammed Diyaüddin (Hazret)
  35. Şeyh Ahmed el-Haznevî
- (Yıldız, 2014: 52)

1. 4. TASAVVUF ÇİZGİSİ

Şeyh Ahmed el-Haznevî, “*Mektubat*” adı altında derlenen mektuplarında, Diyaüddin Hazret’le birlikte, İmam-ı Rabbanî (Muhammed Mu’tez, 2016: 41, 47, 83, 117), Halid-i Bağdâdî (Muhammed Mu’tez, 2016: 42, 112), Seyyid Tâhâ el-Hakkârî (Muhammed Mu’tez, 2016:49, 104), Sıbgatullah Arvasî (Muhammed Mu’tez, 2016:49), Bahâeddin Nakşibend (Muhammed Mu’tez, 2016: 57, 58, 83), Gazzâlî (Muhammed Mu’tez, 2016:60), Hacı Abdullah el-Ahrâr (Muhammed Mu’tez, 2016:134), Habibullah Mirzâ Can-ı Canân (Muhammed Mu’tez, 2016:136) gibi şahsiyetlerden alıntılar yapmış, tasavvuf çizgisini onların sözleriyle açıklamıştır.

Haznevî’nin tasavvuf çizgisindeki öz, Kuşeyrî (ö. 1072)- Gazzâlî (ö. 1111)- İmam-ı Rabbanî (ö.1624)-Halid-i Bağdadî (ö. 1827) üzerinden gelen Sünnete bağlı, bid’atlara karşı duyarlı şeriatî (zahir ilmî) esas kabul eden, halife (mürşid)-mürid bağıyla kurumsallaşmış zühd yoludur.

Şeyh Ahmed, *Mektubat*’ına 7. Mektup olarak yerleştirilen mektubunda bu çizgiyi “*Bil ki: Yüce ve mübarek Nakşibendî tarikatı, Peygamber (Sallallahü aleyhi ve sellem) Sahabesinin (Radıyallahü anhüm) yoludur, o esasa göredir. Ona ne bir ilave ne de bir noksanlık yapmamışlardır.*

Tarikatları, Allah-ü Teâlâ'nın manevi huzurunda bulunmakla, zahir ve batında Peygamberin (sallâllahu aleyhi ve sellem) sünnetine, şeriatın azimet ahkâmından ayrılmamak, her davranışta, adet, ibadet ve muamelelerde bid'at ve ruhsatlardan korunmaktan ibarettir. Bu tarikatın yüceleri, hasıl olan ahval ve vecdleri şeriatın ahkâmına tâbi kılınmış, sûfîlerin turrehatiyle (söyledikleri manasız kelimeleriyle) aldanmayıp fitneye düşmezler. Şeriatça mahzurlu, Sünnet-i seniyyeye muhalif olup irtikabından hâsıl olacak halleri istemez, kabul etmezler.”³ sözleriyle açıklamıştır (Kınacı, 2003: 25). Şeyh Ahmed, söz konusu mektupta hitap ettiği Şeyh Fethullah-ı Ankâfi ve diğer şeyhlere şeriat ve sünnete sıkıca sarılmalarını tavsiye etmiştir.

Şeyh Ahmed'e göre daha kâmil bir şeyh varsa önceki şeyhi terk etmek caiz, Sünnete uymayan şeyhi terk etmek ise vaciptir. Bu görüşünü 40. Mektup'ta şu alıntılarla ifade etmiştir: “Hace Ubeydullah el-Ahrar (kuddise sirruh) buyurdular ki, ‘Mürîd kendi mürşidinden daha kâmil bir mürşidi bulunca, kâmil olan ilk şeyhinin hayatında, kendisinden ayrılıp daha kâmil olan başka bir şeyhe hizmetle bağlanması caizdir. İmam Rabbari (kaddesallahü sirreh), ‘Talib olan kimse (mürîd), kendi irşatını (manevi ilerlemesini) mürşidinin katında bulmayıp da diğer bir mürşidin nezdinde olacağını anladığı takdirde, evvelki şeyhini inkar etmeden ikinci şeyhe hizmet edip tarikatına girmesi caizdir.’ demiştir. Kendisi bu fetvayı, Nakşibendî tarikatının piri Hace Behaiddin el-Nakşibendî'den (Kuddise sirruh) rivayet etmekle te'yid etmiş ve tarikat piri dahi bu fetvayı, Buharâ âlimlerinden almıştır.” (Kınacı, 2003: 96)

“Habibüllah Mirza Can-ı Canân (kuddisâ sirruh), dedi ki: Sünnet-i Mustafaviyeyi terk eden kimse, dinde kendisine tabi olunmaya yaramaz.” (Kınacı, 2003: 97)

Şeyh Ahmed'in 2. Mektup'ta yaptığı alıntılar ise onun sülûk yolunu delalet etmektedir:

“Cüneyd el-Bağdadi (kaddesallahü sirreh) nın halifesi olan Şiblî (rahmedullahi aleyh) tasavvufa ilk başlaması zamanında, bir demet çubuğu yanına bırakır, her ne zaman kalbine Allah'ın zikrinden onu men eden bir gaflet haleti geldiği zaman, çubuklardan birisiyle kendini te'dip ederek kırılmaya kadar kendini döverdi ve bu hali böylece devam ediyordu. Birçok vakitlerde akşam olmadan çubuklar tükeniyordu.

---

³ Şeyh Ahmed'in bu ifadelerinde, Halid-i Bağdâdî'nin Mektubat-ı Halidiyye'de 12. Mektup olarak yer alan mektubunda ifade ettiği “Sizlere, Sünnet-i Seniyyeye yapışmayı, cahiliye adetlerinden ve bidatlerden yüz çevirmenizi, sûfîlerin şatahatına aldanmamanızı... kuvvetli ve sıkı bir şekilde emir ve tavsiye ederim” sözlerine atf söz konusudur (Es'ad Sahib, 2000: 23).

Kalb ile (gizlice) Allah'ı zikretmek müridlerin kılıcıdır. Peygamber (Salallahu aleyhi ve sellem)den bu hususta rivayet edilen hadis-i şerifin manası şöyledir:

'-Ayılın! Emellerinizin en iyisinden derecenizin en yücesindeki amellerinizden, sadaka edilen altın ve gümüştten daha hayırlı olanından size haber vereyim mi?

Sahabeler (ridvanullahi teâlâ aleyhim):

-Evet, ey Allah'ın Resulü, dediler.

Rasülüllah (sallallahu aleyhi ve sellem):

-Allah-u Teâlâ ve tekaddes hazretlerinin zikridir.' diye buyurdu.

Gizli zikrin sayılmayacak kadar faziletleri vardır.

Kardeşim! Anlayışlı kimse için, bu husus kendisine işareti kâfi iken, bu kadar açık ve çokça beyan durumu nasıl olur?

Kardeşim! Mürşidimiz Hazret, Allah bizi ve sizi onun sırlarıyla kutlayıp tâbileri arasında zümresiyle haşreylesin! Buyurdular ki:

Zahiri ilim tahsiline çok çalışmak ve şiddetli çaba sarf etmek lazım olduğu gibi, bâtını ilmin tahsili için dahi şiddetli bir cehd (çabalamak) lazımdır.

İmam Rabbanî (kuddise sirruh) buyurmuşlar ki:

Kulun mevlası (Allah) kendisinden razı olmadıkça, hayatında onun için ne gibi bir zevk ve safa olabilir. Cennetteki Allah'ın rızası cennetten daha iyi, Cehennemdeki Allah'ın gazabı cehennem ateşinden elem bakımından daha şerlidir. Öyle ise, akıllı kişinin Allah'ın rızasına çalışması gerekir.

Ey kardeş! Mevlana Halid Zülcenaheyn (Halid-i Bağdadî)' den 'Allah'ın manevi yolunda manevi sülük etmek ne vakitte tamam olur?' diye sorulunca

Mevlana Halid Zilcenaheyn (rahmatüllahi aleyh):

'Beşikten mezara kadardır, ancak tarikatımız mahbup (sevgili) Allah yolunda ruhu feda etmektir' cevabını verdi." (Kınacı, 2003: 10)

1. 5. İRŞAD HİZMETİ

İrşad, söz konusu tasavvuf olduğunda tarikat mensuplarını artırma faaliyeti diye bilinse de Şeyh Ahmed için yaşadığı dönemde irşad, mensup artırma faaliyeti değil, toplumda dini duyarlılığı artırma çabasıdır. Hatta, "İmam-ı Şa'rânî el-Envâru'l-Kudsiyye eserinde demiş ki; olgun bir mürşidin hali şudur ki: 'Civarında bir mürşit belirip de müridleri kendisine tabi olup onunla yaptıkları ahdi bozduklarına sevinmektir. Çünkü zâhir olan öbür mürşit, onu irşadının eziyetinden kurtarıp, yalnız baş başa Rabbine ibadet etmek için kendisine boş vakit sağlamıştır.'

Eğer buna üzülürse, kendisi riyaseti, halkın nezdinde şöhreti sever demektir. Bu mes'ele için, Mevlana Halid (Bağdâdî)'in (kuddise sirruh) Mektubat'ına bak." (Kınacı, 2003: 10) diyen Şeyh Ahmed için mürid çokluğu bir yükür. Onun amacı, çağında problem yaşayan dindarlığı artırmaya yönelik bir sosyal değişimdir. Onun için "*Din nasihatır.*" O, kendisini bu nasihate adanmış. Suriye'yi işgal eden Fransızlar tarafından üç kez sürgün edilmiş ama Şeyh Ahmed, "*nasihat*" çabasını sürdürmekten vazgeçmemiştir.

Şeyh Ahmed, Fransızlar tarafından yerleşmek durumunda bırakıldığı Telmaruf'ta I. Dünya Savaşı sonrasının toplumsal yıkımını onarmaya yönelik olarak yüz öğrencinin barındığı bir yetimhane açmış, oğulları Şeyh Ma'sum ve Şeyh Alaaddin'i o çocukların bakımını üstlenmek ve onları eğitmekle görevlendirmiştir; aynı yerde ilkokul, lise ve üniversite düzeyinde medrese açmış; bu okullarda dini bilgilerin yanında dünyevi bilimlere de önem vermiştir. Lisesinin 1. Edebi ve fenni 2. Şer'i olmak üzere iki bölümü vardı. Lisenin yanında bir darülaceze ve halka ekmek dağıtan bir de fırın açmıştır. Bu müştemilatla birlikte tam bir külliye dönüşen Telmaruf'taki dergâhına Türkiye'den çok sayıda öğrenci yerleşmiş; Ürdün, Lübnan, Irak hatta Tunus, Çad, Senegal, Sudan, Filipin gibi birbirinden uzak yerlerden öğrenci ve müridler gelmeye başlamıştır. Külliye, gereksinimleri karşılayamayınca Şeyh Ahmed, Telmaruf civarındaki köylerde de medreseler kurmuştur. Ancak 1927'de Fransızların Suriyelilerden oluşturduğu sömürge hükümetinin engelleri ile karşılaşmış; Hazne ve Telmaruf dışındaki medreseleri kapatılmıştır (Korkusuz, 2010: 313).

Şeyh Ahmed, Fransızların yerleşim alanlarına hükmedemediği Kuzey Suriye'deki "*Kürt ve Arap aşiretleri arasında irşad için dolaşmış, halka İslam akidesini, ibadet usulünü, helal ve haramı öğretmiştir. Uğradığı kimi köylerde cahiliye döneminde olduğu gibi namaza dair hiçbir şey bilmeyen topluluklarla karşılaşmış, yanında nevalesini götürerek, soygunculukla geçinenlerin yiyeceğini yemekten hassasiyetle kaçınmış, onları vaaz ve hikmetle irşad etmiştir. Kimi zaman bazı Arap köylerine girdiğinde köyden hiç kimse namaz kılmayı bilmediğinden ona tabi olmamış, namazdan sonra yaptığı vaaz ve nasihatten sonraki namazda ise kendisine tabi olmayan hiç kimse kalmamıştır.*" (Muhammed Mu'tez, 2016: 22, 23)

Kendisine tabi olan müridleri, alelade bir dindarlıkla yetinmelerine yol vermemiş, "*Biz şeyhlerimizden işittik ki dünyayı isteyen ilimle uğraşsın, ahireti isteyen ilimle uğraşsın, her ikisini isteyen yine ilimle uğraşsın*" sözleriyle ilme teşvik etmiş (Muhammed Mu'tez, 2016: 20), onlardan, cuma namazlarına

dikkat etmelerini, vakit namazlarını cemaatle kılmalarını, Hatme-i Şerif'te ve teveccühte hazır bulunmalarını, ratib sünnetlerini kılmalarını, namazdan sonra tesbihatı beklemelerini, gün doğmadan önceki vakti vird ve zikirle geçirmelerini, akşam ile yatsı namazı arasında en azı beş bin kez "Allah" demek olan virdlerini yapmalarını, günde bir cüz Kur'an-ı Kerim okumalarını, gece namazlarına kalkmalarını, sabah namazından sonra Yasin-i Şerif, ikindi namazından sonra Nebe, yatsı namazından sonra Mülk sûrelerini okumalarını ve hayırlı işlere daima sahiplenmelerini emretmiştir (Muhammed Mu'tez, 2016: 24). Onun bu irşadıyla bedevi topluluklara mensup kişilerden ilim ve irfan ehli şahsiyetler yetişmiştir.

1. 6. TOPLUMLA İLİŞKİSİ

Şeyh Ahmed, Halid-i Bağdadî'nin "Halkla meşgul olmak mürşidi Hakk'tan ayırmaz; Hakk ile baş başa iken de mürşit halktan gafil olmaz." (Fakirullah, 2007: 18) öğretisine bağlıdır.

Şeyh Ahmed, topluma karşı hoşgörülü, o dönemin savaş koşullarının getirdiği sömürgecilere ve onların oluşturduğu boşluk veya onlardan destekle topluma zulmeden yerli ağalara karşı alabildiğine tavizsizdir.

Eğitim görmemiş, bedevî karakterli kimseler, nasihat almak, fetva istemek veya aralarındaki çatışmaları sonlandırmak için kendisine geldiklerinde ayaklarının çamuru ile seccadesini çiğner, bağırarak konuşur, kimi "Ya Sufî" kimi "Ya Hacı", kimi "Ya Fakih" diyerek parmaklarını neredeyse gözüne sokacak şekilde ona doğru uzatırlardı. Yakınları bu taşkınlıklara engel olmaya çalıştıklarında onlara "Bırakın onlardan şikâyetim yok" "Seccadeyi yıkamak adamın kalbini kırmak kadar zor bir şey değildir" der (Korkusuz, 2010: 326); "Onların kalbini kırmanız caiz değildir, çünkü onlar, İslamiyet, ahlak ve edepden bihaberdirler" uyarısında bulunurdu (Muhammed Mu'tez, 2016: 23).

İngiliz sömürgesindeki Irak ordusu tarafından köyleri bombalanan Yezidîleri dahi Telmaruf civarına geçici olarak kabul etmiş, onlara yardım etmiş, halka da onlara yardımcı olmalarını tavsiye etmiştir.

Sıradan kişileri ayakta karşılıyor, yemek esnasında olsa bile kendisine halktan misafirlerin geldiği haber verildiğinde kapıya çıkıp onları karşılıyordu. Buna karşılık kendisinden Suriyeli vatanseverlere karşı Fransızları desteklemesini isteyen Fransız komutanı sömürge karşıtı beyleri dahi endişelendirecek bir sesle azarlamış (Korkusuz, 2010: 333);

despotluğuyla ünlü Tay aşireti liderini aşağılayarak huzurundan kovmuştur (Korkusuz, 2010: 334).

Şeyh Ahmed, bu kişiliği ile kısa bir süre içinde halk önderi düzeyine çıkmış; halk onun için “Şeyh-i Hazne” unvanını değil, “Hazne’nin padişahı” anlamında “Şah-ı Hazne” unvanını kullanmıştır. Bugün de sevenleri tarafından bu unvanla anılmaktadır.

1. 7. TOPLUMSAL DEĞİŞİME KATKISI

Halk, I. Dünya Savaşı’nın ardından gelen boşluk sürecinde yöre halkı, Ahmed el-Haznevî’yi kendisine yol gösteren bir âlim, ruhsal problemlerine çözüm bulan bir tabib-i kalb (ruhsal hastalıklar hekimi), adaletli bir hâkim, cesur bir önder ve cömert bir zengin olarak sevmiştir. Onun Hazne ve Telmaruf köylerinde yetiştirip köylere gönderdiği Kur’an öğreticileriyle çevrede fark edilir bir değişim yaşanmıştır. Medreselerin Türkiye’de kapalı olduğu, okulların ise henüz açılmadığı bir süreçte köylerden çok sayıda öğrenci, onun vazifelendirdiği öğreticilerin derslerinde ilk kez bilgiyle tanışmıştır. İç dünya kadar dış görünüşe de önem veren Şeyh Ahmed’in öğretisiyle köylerin insan görünümü de değişmiştir. Daha önce bir kısmı çetecilikle geçinen veya sürekli çekişmeler içinde olan köylerde “ırfan ehli” denen ve “Haznevî” olarak bilinen bir kitle yetişmiştir. Kılık kıyafet uygulamasına rağmen köylerde sarık ve sakal yaygınlaşmış; “Haznevîler Köyü” olarak bilinen, geniş bir bölgeye yayılmış yerleşim alanlarında hırsızlık, soygun, ırza geçme gibi suçlar neredeyse sıfırlanmıştır. Bu iç ve dış değişim, dünyaya bakışa da yansımıştır. Daha önce isyanlara katılmış, aşiret içi çatışmalarda birbirlerinden nice kişiler öldürmüş, Mardin’in Ömerli ilçesi ve çevresindeki Ömeriyan aşiretinden müridler, 1974 Kıbrıs Barış Hareketi sırasında Mardin Askerlik Şubesi’ne başvurarak “gönüllü asker” yazılma talebinde bulunmuşlardır (Molla Ali el-Ezdâri, mülakat 2014).

2. ŞEYH AHMED el-HAZNEVÎ SONRASI HAZNEVÎ DERGÂHI

Şeyh Ahmed, ardından, on üç halife bırakarak⁴ 1950 yılında 63 yaşında iken Telmaruf köyünde vefat etmiştir. Ne var ki onlardan sadece oğlu Şeyh

---

⁴ Şeyh İbrahim el-Kersuvarî, Şeyh Ahmed Abdurrahman el-Mufti, Şeyh Cüneyd el-Mütîkî, Şeyh Muhammed Sıddık el-Savbâşî el-Teffefânîkî, Şeyh Salih el-Kurmi, Şeyh Muhammed Abdullatif el-Huseynî, Şeyh Abdülhakim el-Huseynî el-Belvanîsî (Menzil Şeyhi), eş-Şeyh el-Hâc Musa el-Becirmânî, eş-Şeyh Muhammed Maşuk b. Muhammed Masum en-Nürşinî, eş-Şeyh Muhammed Mele Reşid, eş-Şeyh

Masum el-Haznevî ve Seyyid Abdülhakim el-Hüseynî büyük mürid kitlelerine seslenebilmişlerdir. Oğlu Şeyh Masum el-Haznevî, Suriye’de Hazne ve Telmaruf’taki merkez külliyelerde bulunmuş, çoğu Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Diyarbakır, Bitlis civarından giden mürid kitlelerine seslenmiş, medresesinde ilmî faaliyetleri de sürdürmüştür. Haznevî dergâhının babasından sonra büyümesinde önemli bir pay sahibi olan Şeyh Masum, 1958’de henüz 43 yaşında iken vefat etmiş; onun yerine kardeşi Şeyh Alaaddin el-Haznevî geçmiştir(Akyüz, 2015: 80-82).

Şeyh Alaaddin el-Haznevî, ilmî yönüyle bütün Suriye’de saygın bir kişiydi. Döneminde yaygınlaşan Suudi Arabistan kaynaklı Vehhabî etki ve Sol düşünceyle mücadele etmiş; bu tür yapılara ve moderniteye karşı bir tür fikir savaşı başlatmıştır. Modernite ve ilmiye sınıfının modernite konusundaki tutumuna karşı oldukça sert şiirler kaleme almış; “Ser Sebeb Şeyh u Mela ne (Asıl Sebep Şeyh ve Mollalardır)” başlıklı ünlü Kürtçe şiirinde ilmiye sınıfını modernitenin halk arasında yayılmasından doğrudan sorumlu tutmuştur. Bu tür şiirleri hâlâ müridler tarafından “kaside” olarak ezgiyle okunmaktadır. (el-Ezdâri, mülakat 2014)

Babası Şeyh Ahmed ve babasının şeyhi Dyauddin Hazret’in menkıbelerini de küçük bir kitap halinde kaleme alan Şeyh Alaaddin’nin (Haznevî, 2013) 1969’taki vefatından sonra yerine kardeşi Şeyh İzzeddin el-Haznevî geçmiştir(Akyüz, 2015: 84-85).

Şeyh İzzeddin, Suriye’deki siyasi gelişmelere rağmen medresesini açık tutmanın yolunu aramış ama daha çok Türkiye’ye yönelmiş; Türkiye’nin birçok il ve ilçesine irşad yolculukları düzenlemiştir. Dergâhı babasının dönemindeki disiplinli kurumlaşma sürecine yeniden taşımış, 1992’de Telmaruf’ta vefat etmiştir(Akyüz, 2015: 86).⁵

Haznevî dergâhı, külliye ve türbeleri ile birlikte 2014 yılında Suriye’de DAAŞ/İŞİD kısa adlarıyla bilinen terör örgütü tarafından tahrip edilmiştir (Al Jazeera, 28 Şubat 2014).

Haznevî Dergâhı’nın merkezî faaliyetleri, Ahmed el-Haznevî’nin torunları tarafından hâlâ daha çok Türkiye’de devam etmektedir. Şeyh Ahmed’in

---

Muhammed Masûm b. Şeyh Ahmed el-Haznevî, Şeyh Abdurrezak el-Halili ve Şeyh Hüsyen el-Kiniki (Muhammed Mu’tez, 2016:35).

⁵ Şeyh İzzeddin, Türkiye’deki irşad faaliyetlerinde, özellikle Mardin’in Arap kesimleri arasında büyük bir değişime vesile olmuşsa da Suriye Kürtleri arasında İhvan-ı Müslimin’in yayılmasına karşı durduğu ve Kürt gençlerinin sol düşünceye yönelmesini engelleyecek bir vizyon ortaya koymadığı iddialarıyla eleştirilere maruz kalmış, bu eleştiriler, Suriye Kürtleri arasında rağbet gören sol düşünceden gelen eleştiriler ile birlikte Haznevîleri yıpratmış ve Suriye’de etki sahalarını sınırlandırmıştır.

diğer etkin halifesi Seyyid Abdülhakim el-Hüseyinî ise Şeyh Ahmed'in vefatından sonra Hazne'deki merkez tekkeden bağımsız bir dergâh kurmuş; Siirt ve çevresinde bulunduktan sonra Adıyaman'ın Menzil köyünde bir külliye inşa etmiştir (Taşkesen, 2007: 21, 22). Dergâhı, bu külliyenin bulunduğu köy ile adlandırılarak "Menzil Dergâhı" olarak tanınmıştır. Menzil Dergâhı, hâlâ faaliyetlerini Türkiye, Balkanlar ve Avrupa ülkelerinde sürdürmektedir.

SONUÇ

Nakşibendî tarikatının Halidiyye koluna mensup Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin Kuşeyri- Gazzâlî-Rabbanî-Halid-i Bağdadî çizgisinde takip ettiği sünnete ve şeriata bağlılığı önceleyen tasavvuf yolu, Telmaruf külliyesinden geniş bir alana yayılmış; şeyh (halife, mürşit)- mürid(sûfi) ilişkisi içinde teşkilatlanarak kendi içinde bir bütünlük oluşturmuş, bağımsız bir dergâha dönüşmüş, büyük kitlelere ulaşmış, toplum üzerinde dindarlık yönünde kayda değer bir değişim meydana getirmiştir. Kuruluşunun üzerinden bir asırdan çok geçtiği hâlde bu dergâh, Ahmed el-Haznevî'nin soyundan gelenler ve Adıyaman-Menzil Dergâhı gibi yolundan gidenler üzerinden faaliyetini sürdürmekte; Halid-i Bağdadî'nin çizgisinde dindarlığımızı etkilemeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Ahmed. *Bediüzzaman Said Nursi'nin İlmî Şahsiyeti ve İcâztnâmeleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2013.

Akyüz, Kutbeddin. *Ahmed el-Haznevî(ö1949) ve Haznevîyye Tarikatı*, Yalova Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2015

Al Jazeera, Konular: Ortadoğu, Suriye 28 Şub 2014 Güncelleme 22:36 TSİ, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isid-turbe-bombaladi>, Erişim Tarihi: 14.04.2017, saat: 08:56

Fakirullah, İsmail. *Risale-i Halidiyye*, Yasin Yayınevi; İstanbul 2007.

Çağlayan, Mehmet. *Şark Uleması*, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1996.

Çiçek, Mehmet. "Seyda Molla Hüseyin Küçük'ün Hayatı ve İlmî Kişiliği", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı, II, Kasım 2009.

Es'ad Sahib. *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, Yayına Hazırlayanlar: Dilaver Selvi ve Kemal Yıldız, Sey-Tac: Yayınları, İstanbul 2000.

Haznevî, Şeyh Alâaddin, *Hazret ve Şah-ı Hazne Hayat ve Menkıbeleri* (Tercüme: Abdullah Demiray), Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.

Kınacı, A. Selahaddin. *Mektûbât-ı Şah-ı Hazne*, Sey-Tac Yayınları, İstanbul 2006.

Korkusuz, M. Şerif. *Nehri'den Hazne'ye Meşayih-i Nakşîbendî*, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2010.

Muhammed Mu'tez Abdurrahim el-Haznevî ve Abdulbedi Abdülmelik el-Haznevî, *Mektubât eş-Şeyh Ahmed el-Haznevî*, Aktaş Yayıncılık, İstanbul 2016.

Yıldız, Muhammed Zahir. *Seyda Şeyh İbrahim Farukî el Belli*, Reyhanî Yayınları, İstanbul 2014.

Tarihçe-i Hayat, *Riasale-i Nur Müellifi Bediüzzaman Said-i Nursi Tarihçe-i Hayatı*, Envar Neşriyat, İstanbul 1995.

Taşkesen, Abdullah. *Seyyid Abdülhakim el-Hüseynî'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

el-Ezdâri, Seyda Molla Ali. Mülakat, 1938'de Batman'ın Gercüş ilçesinde doğmuş; 1955-62 yılları arasında Suriye'nin kuzeyindeki, hocaları Türkiye'den göç eden medreselerde öğrenim görmüş, bir süre Telmaruf Medresesi'nde okumuş, Şeyh Alaadin el-Haznevî'den teberruk dersi almış ve onun sohbetlerini dinlemiştir. Türkiye'de medreselerin gayr-i resmi de olsa açılmasından sonra Türkiye'ye geçmiş, öngörülen kitapları bitirip icazetnâme almış, Siirt ve Mardin'de uzun yıllar kendisine ait medreselerde ders vermiş, icazet törenlerine katılmış, icazetnâme vermiştir. İlk gençlik yıllarından bu yana Nakşîbendîyye-i Halidîyye tarikatından Haznevî yolunun Menzil Adıyaman dergâhına müntesiptir, hâlen yaşamını Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde sürdürmektedir. Oğlu M. Mustafa yê Mela Aliyê Êzdarî'ye ait aruz vezni ve sade bir Kürtçeyle kaleme alınmış Kürtçe Mevlid'in (M. Mustafa yê Mela Aliyê Êzdarî, *Mewlûda Şerîf Ji Ewwel Heta Axir Rehberê Xelasî Hz. Muhammed (S.A.V)*, İhsan Yayınevi: İstanbul, 2005) yazılmasına katkıda bulunmuştur.